

Wypożyczalnie międzybiblioteczne - jaka przyszłość?

Marzena Błach

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

Jaka jest przyszłość wypożyczalni międzybibliotecznych w Polsce? Próbę odpowiedzi na to pytanie podjęli uczestnicy seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie (BG ZUT). Spotkanie odbyło się w dniu 25 września 2017 r. i jest kontynuacją tradycji zapoczątkowanej jesienią 2016 r. w Łodzi.

Obrady poprzedziło zwiedzanie Biblioteki Główniej, mieszczącej się w budynku pełniącym niegdyś funkcję stołówki, który po zaadaptowaniu do nowej roli został oddany do użytku w 2012 r. Historia BG ZUT jest krótka - powstała ona w 2009 r. z połączenia bibliotek Politechniki Szczecińskiej i Akademii Rolniczej w Szczecinie (powierzchnia wszystkich pomieszczeń tworzących system biblioteczno - informacyjny to 7000 m²).

Uczestnicy seminarium odwiedzili poszczególne agendy biblioteki, w tym także pomieszczenia niedostępne dla czytelników: magazyny (tylko część księgozbioru znajduje się w wolnym dostępie), pokój socjalny oraz galerię, w której później serwowano kawę i domowe wypieki. Atmosfera podczas przerwy sprzyjała kulturalowej wymianie informacji i nawiązywaniu kontaktów. Seminarium umożliwiło nie tylko wzajemne poznanie się bibliotekarzy współpracujących już od lat podczas realizacji zamówień międzybibliotecznych, ale przede wszystkim porównanie metod pracy i wymianę doświadczeń. Referaty, wpisując się w hasło przewodnie konferencji: „Wypożyczalnie międzybiblioteczne - jaka przyszłość?”, objęły swoim zasięgiem szerokie spektrum zagadnień [1].

W spotkaniu uczestniczyli zarówno specjaliści ds. wypożyczeń międzybibliotecznych, jak i dyrektorzy bibliotek akademickich. Ewa Nowak, dyrektor Biblioteki Główniej Śląskiego Uniwersytetu Medycznego (BG SUM) w Katowicach, wygłosiła referat zatytułowany *Interes własny kontra publiczny w praktyce funkcjonowania wypożyczalni międzybibliotecznej w bibliotece akademickiej*. Zostały w nim wskazane czynniki wpływające na politykę zawężania liczby partnerów, z którymi biblioteki medyczne współpracują w ramach Wypożyczeń Międzybibliotecznych (WM). Należy do nich zasada równoważenia kosztów realizacji zamówień. Z porównania statystyk dokumentów sprowadzonych i wysłanych wynika, iż liczba otrzymanych i wysłanych materiałów równoważy się tylko w przypadku kontaktów z instytucjami dysponującymi zbiorami z zakresu medycyny. W związku z tym BG SUM nie współpracuje z bibliotekami uczelni prywatnych. Drugim czynnikiem ograniczającym liczbę WM w tej instytucji jest troska o bezpieczeństwo zbiorów.

Zgodnie z wewnętrznymi rozporządzeniami obowiązującymi w uczelni Biblioteka Śląskiego Uniwersytetu Medycznego może dokonywać zakupów tylko w ramach przetargu, dlatego tradycyjne WM na zewnątrz zastępuje „dostarczanie dokumentów”, czyli wysyłanie kopii zamówionych publikacji w postaci skanów. W ramach ścisłej współpracy prowadzonej z bibliotekami uniwersytetów medycznych skany wysyłane są bezpłatnie, natomiast zamówienia bibliotek reprezentujących inne państwowe uczelnie są realizowane odpłatnie. Jak już wspomniano, zamówienia instytucji niepublicznych nie są realizowane w ogóle.

Trend zwiększania ilości skanów dostarczanych drogą elektroniczną i malejącej liczby tradycyjnych WM jest zauważalny w wielu bibliotekach. Zdarzają się jednak wyjątki, na przykład w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN Krakowie (BG UP) tradycyjne WM znacznie przewyższają liczbę dokumentów otrzymanych i wysłanych w formacie elektronicznym. Prognozy na przyszłość są dobre. Jak pokazują dane statystyczne przytoczone przez Marzenę Błach, autorkę wystąpienia pt. *Wypożyczalnia Międzybiblioteczna Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie: stan obecny i perspektywy*, liczba zrealizowanych zamówień rośnie. W roku akademickim 2010/2011 wynosiła 398, a w roku akademickim 2016/2017 już 514. W ciągu ostatnich pięciu lat WM BG UP w Krakowie zarejestrowała 2357 zrealizowanych zamówień (transakcji międzybibliotecznych), w tym samym czasie BG ZUT w Szczecinie odnotowała ich 5618.

Dane ilościowe nie są najważniejsze. Jak w przypadku każdej usługi, również w odniesieniu do WM kluczowym zagadnieniem jest jakość. Zwrócił na to szczególną uwagę Łukasz Jeszke reprezentujący Bibliotekę Politechniki Poznańskiej. W swoim wystąpieniu zatytułowanym *Ocena wartości zamówień międzybibliotecznych* przedstawił wyniki analizy 438 publikacji zamówionych przez czytelników w ramach WM. Posłużenie się metodami oceny jakości publikacji z wykorzystaniem baz Web of Science, Scopus oraz *Ujednoliconego wykazu czasopism naukowych za lata 2013-2016* pozwoliło autorowi na udowodnienie, iż zamówienia te mają wysoką wartość. Usługa WM wspomaga badania naukowe. Jej adresatami powinni być wszyscy czytelnicy bibliotek akademickich, nie tylko wykładowcy. Oferowanie przez bibliotekę bezpłatnych WM (również zagranicznych) jest formą inwestowania w obecnych i potencjalnych pracowników uczelni. Z doświadczeń Łukasza Jeszke wynika, że z grona studentów korzystających z WM rekrutują się młodzi naukowcy. Bezpłatną realizacją zamówień na książki znajdujące się w zbiorach zagranicznych instytucji szczyli się również Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (BUAM). Na koszt biblioteki realizowane są zamówienia czytelników związanych z BUAM, pozostali czytelnicy również mogą skorzystać z tej usługi zgodnie z obowiązującym cennikiem.

Janusz Żywicki, pracownik Wypożyczalni Międzybibliotecznej Książnicy Pomorskiej (KP), funkcjonującej jako odrębny oddział w ramach Działu Udostępniania Zbiorów, referując swoją działalność, zasygnalizował ważne problemy występujące we współpracy w zakresie WM. Pierwszym z nich jest niedotrzymywanie terminów zwrotów przez instytucje partnerskie, a drugim tendencja spadkowa w zapotrzebowaniu na wypożyczenia międzybiblioteczne. Uwidacznia się ona zarówno w ilości materiałów sprowadzanych dla czytelników KP, jak i w liczbie zamówień zrealizowanych dla innych bibliotek.

W związku ze spadkiem liczby zamówień odnotowywanym przez wiele bibliotek akademickich (o tych tendencjach wspominał także Łukasz Jeszke) rodzą się obawy o przyszłość tej usługi. Anna Gryta, przedstawicielka BG Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, zwróciła uwagę na liczne determinanty zmniejszającego się popytu na WM. Należą do nich: ruch Open Access, umiędzynarodowienie uczelni wyższych, oferowanie przez wydawców dostępów testowych, media społecznościowe, nielegalne serwisy i nieformalny obieg kopii między użytkownikami. Pomimo to wypożyczanie międzybiblioteczne nadal będzie odgrywało ważną rolę w ofercie bibliotek. Na zwiększenie zapotrzebowania na tę usługę wpływają bowiem ograniczenia finansowe (nie jest możliwe zakupienie wszystkich publikacji poszukiwanych przez czytelników bibliotek naukowych) oraz czynnik ludzki (brak czasu, brak umiejętności wyszukiwania, wygoda, niechęć do zakładania kont i tworzenia profili w mediach społecznościowych). Ponadto problem stanowi brak miejsca w magazynach bibliotecznych, na co zwróciła uwagę Ewa Nowak. W swoim wystąpieniu wspomniała o współpracy bibliotek medycznych ustalających między sobą, która z nich przechowuje określone tytuły drukowanych czasopism medycznych. W efekcie tej polityki, zakładającej ścisłą współpracę w ramach WM, zwiększa się powierzchnia magazynowa każdej z partycypujących instytucji (przechowują bowiem tylko wybrane tytuły czasopism, pozostałe, znajdujące się w zbiorach bibliotek partnerskich, są ubytkowane). W związku z tym, w odniesieniu do bibliotek medycznych, realizacja zamówień międzybibliotecznych nadal ma przyszłość. Podobnie jest w przypadku pozostałych instytucji, których przedstawiciele uczestniczyli w obradach, jednogłośnie stwierdzono zapotrzebowanie na wypożyczenia międzybiblioteczne i uznano, iż mają one przyszłość.

Co ciekawe, do tych samych wniosków doszli uczestnicy sekcji poświęconej „Wypożyczeniom Międzybibliotecznym i Dostarczaniu Dokumentów” podczas światowego Kongresu IFLA, który odbył się w sierpniu 2017 r. we Wrocławiu. Mimo iż obrady przebiegały pod hasłem „Łączenia Bibliotek i ich Użytkowników z całego świata: („LinkedUp: Connecting Users and Libraries Around the World - Document Delivery and Resource Sharing”) prelegenci zwrócili uwagę na czynniki wpływające na zmniejszające się, ale nieznikające zapotrzebowanie na tę usługę (ruch Open Access, bazy danych, możliwość indywidualnych zakupów artykułów dostępnych na stronach wydawców) oraz potrzebę inwestowania w technologię. O systemie WM stworzonym dla dwóch instytucji - Biblioteki Narodowej w Australii i Biblioteki Narodowej w Nowej Zelandii opowiedziała Monika Szunejko (*Linking up Australia and New Zealand: Trans-Tasman collaboration and the evolving resource sharing ecosystem*).

Zagadnienie wykorzystywania nowoczesnych technologii w celu rozwoju WM obecne było również podczas szczecińskiego seminarium. O praktycznym wykorzystaniu modułu do Wypożyczeń Międzybibliotecznych w systemie KOHA i o jego atutach opowiedziała Katarzyna Sadecka reprezentująca Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego. Najważniejszą zaletą tego systemu, pozwalającego na zautomatyzowanie obsługi WM, jest możliwość spersonalizowania automatycznych zawiadomień, co daje możliwość zachowania i podtrzymywania indywidualnych relacji z poszczególnymi czytelnikami - klientami wypożyczalni międzybibliotecznej oraz współpracownikami - bibliotekami partnerskimi.

Ta możliwość jest szczególnie ważna w kontekście roli, jaką specjaliści ds. WM często pełnią - tj. doradcy i pomocnika w wyszukiwaniu potrzebnych publikacji. W wielu bibliotekach akademickich w Polsce, w związku z przesunięciem się akcentu z tradycyjnego wypożyczania międzybibliotecznego na dostarczanie elektronicznych dokumentów, doszło do przeniesienia tej usługi z oddziałów udostępniania do oddziałów czy też sekcji informacji naukowej. Tak stało się w przypadku Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (BUKW). Instytucję tę podczas szczecińskiego seminarium reprezentowała Izabela Zając, która scharakteryzowała *Zadania Wypożyczalni Międzybibliotecznej w strukturze Sekcji Informacji Naukowej Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy*. Należą do nich: fachowa pomoc w wyszukiwaniu informacji, zapewnianie szybkiego dostępu do literatury, udostępnianie zbiorów własnych oraz wyszukiwanie, zamawianie i sprowadzanie publikacji dla czytelników BUKW. Podczas opisu swojej działalności Izabela Zając wymieniła rodzaje dokumentów, które podlegają wypożyczeniom międzybibliotecznym. Znalazły się wśród nich prace doktorskie - dokumenty, co do udostępniania których nie ma ujednoczonych zasad wśród polskich bibliotek akademickich. Z braku czasu kwestii tej szerzej nie dyskutowano.

Najwięcej pytań (które na razie pozostają bez odpowiedzi) wywołało sprawozdanie ze spotkań w Bibliotece Narodowej (BN) oraz Ministerstwie Cyfryzacji na temat systemów OMNIS i KRONIK@ wygłoszone przez Katarzynę Kobus-Gałą i Mateusza Sysika. Projekt BN „e-usługa OMNIS” zakłada „wdrożenie ogólnopolskiego systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek i aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce” [2]. Głównym narzędziem pozwalającym przeszukiwać zasoby wszystkich polskich bibliotek ma być multiwyszukiwarka OMNIS. Pod akronimem KRONIK@ kryje się natomiast inicjatywa utworzenia Krajowego Repozytorium Obiektów Nauki i Kultury. Według autorów projektu, takie ogólnopolskie repozytorium jest niezbędne, ponieważ pozwoli na uniknięcie błędów technologicznych, architektonicznych, analitycznych i operacyjnych [3].

Uczestnicy szczecińskiego seminarium jednogłośnie doszli do wniosku, iż wypożyczalnie międzybiblioteczne mają przyszłość, dlatego zasadnym jest kontynuowanie tradycji spotkań bibliotekarzy - specjalistów ds. WM. Wszak, jak słusznie zauważyły przedstawicielki Biblioteki Głównej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie, autorki referatu *Wypożyczenia międzybiblioteczne w Bibliotece Głównej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie - diagnoza i rokowania*, cyfryzacja nie zastąpi bibliotekarza.

Przypisy:

[1] Program seminarium wraz z prezentacjami uczestników dostępny jest na stronie internetowej: <http://www.bg.zut.edu.pl/konferencje-i-spotkania-organizator-bgzut/517/>.

[2] *O projekcie OMNIS*. In *Biblioteka Narodowa* [online], 2017 [dostęp: 2017-12-07]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/omnis/o-projekcie/>.

[3] Więcej informacji nt. projektu KRONIK@ można odnaleźć m.in. w prezentacji Mateusza Sysika dostępnej na stronie internetowej: <http://www.bg.zut.edu.pl/konferencje-i-spotkania-organizator-bgzut/517/>.